

5-SINF ADABIYOT TILI FANIDAN IMTIHON BILETLARIGA MUSTAQIL TAYYORGARLIK KO'RISH UCHUN TAVSIYALAR

Diqqat!

Eslatib o'tamiz, mazkur javoblar sizni vaqtingizni
tejashga va imtihonlarga esa ko'proq tayyorlanish uchun
yordam beradi. Vaqt ni qo'lidan boy bermang,
tayyorgarlikni hozirdan boshlang!

1-BILET

1. Maqol deganda nimani tushunasiz? 4 ta maqol aytib, izohlang.

Maqol arabcha so`z bo`lib, “So`z” degan ma`noni bildiradi. Uni “otalar so`zi” deb ham yuritishadi. Maqol ibratli so`zdir. Shunday so`zki, so`zga husn beradi, fikrni tushunib olishni osonlashtiradi, uni yorqin, ta`sirchan qilishga ko`maklashadi. Topishmoqlarni ba`zan “topmacha”, “jumboq”, “matal” deb atashgan. Mumtoz adabiyotda ular “chiston” ham deyiladi. Topishmoqda yashirin ma`no ko`pincha majoziy shaklda keltiriladi. Maqol va topishmoqlarning bir-biridan farqi shunda-ki, topishmoqlarda ma`lum bir yashirin ma`no uyg`unligi bo`ladi, maqollarda esa aksincha. Ularning o`xshash tomonlari, maqol ham, topishmoq ham xalq og`zaki ijodining maxsus turiga mansub bo`lib, har ikkisi ham ixcham, soda ko`rinishga ega.

2. Xohlagan she'ringizni yoddan aytинг.

Hayqiraman, So`ylang, bir daqiqa qulqoq
Tog`lar bag`ridan. Solayin.

Gumburlagan sado keladi, Ovozingiz tinglab
Ona yerning otash qaridan, To`yolmaganman.
“O`g`lim”- degan nido keladi! Bir marta yo`qotib
“O`g`lim!” Topolmaganman.

Vujudimni chulg`ar alanga, Xayolimni tiklab olayin.
Bog`zimga tiqilar hayajon. Otajon!
-Mana, men o`glingiz, Axir men bu qutlug` so`zni,
Dardli olamga Yigirma yil olmadim tilga,

Sizdan tanho yodgor Yigirma yil saqladim dilda.
So`ylang, Otajon! Armonli o`g`lingiz tinglaydi sizni.

2-BILET

1. Birorta masal aytib ma`nosini tushuntiring.

“Kiyik bilan tokzor” masali hayotiy lavha bo`lib, yaxshilikka hamisha yaxshilik bilan javob qaytarishga undaydi. E`tibor qiling-a, tokzor kiyikni o`limdan asrab qoldi. Kiyik buning uchun bir umr minnatdor bo`lib, imkoniyetga-nicha tokzorni asrashi, uni har kim payhon qilmasligi uchun jon kuydirishi lozim edi. Ammo, u aksincha ish tutib, xavfdan qutuldim, ya`ni jonim omon qoldi, endi qornimni o`ylashim kerak, deb hozirgina uni yashirgan tok barglarini yeyishga tushadi. Shu bois ham kiyik o`sha zahotiyoyq jazolanadi. Bu bilan Ezop yaxshilikka yomonlik qilish muqarrar jazo bilan yakunlanadi, deyish barobarida, insonlarni nafs balosidan ham asranishga, hamma narsaga bir paytning o`zida erishaman deb, ochko`zlik qilmaslikka da`vat etadi. Bunday tushuncha Sharqda ham keng tarqalgan. Jumladan, bizning zaminimizdan yetishib chiqqan ko`plab allomalar, adib va shoirlarimizning asarlarida shunday g`oya ilgari suriladi. Chunki insoniy fazilat yoki illatlarning millati, chegarasi yo`q. Inson zoti yaralibdiki, yaxshilik, ezzulik bilan birga yomonlik, tubanlik yashab keladi. Har bir inson, avvalo yaxshilik nima-yu, yomonlik nima - farqiga borishi, o`z ongi, aql-u farosati bilan anglab olishi kerak. “Eshak va baqalar” masalida ham «Birni ko`rib shukur qil, birni ko`rib fikr qil» degan g`oya ilgari suriladi. Nogahon toyib ketib, yiqilgan eshak, biroz tin olib, kuch to`plab, yana oyoqqa turishi va yo`lida davom etishi mumkin edi. Ammo u mutlaqo chorasiz qolgan kabi ayyuhannos solib, faryod chekadi. Vaholanki, undan ko`ra yuz chandon yomonroq ahvolda, bir umr botqoqda yashayotgan baqalarni ko`rib, o`z holatiga shukur qilishi, ahvolini yaxshilash chorasini ko`rishi lozim edi. U esa sarosimaga tushib nola qiladi. Hayotda bunday holatlar uchrab turadi. Sovuqqonlik bilan muammolar haqida o`ylab ko`rilsa, hammasiga biror tadbir topish mumkin. Muhibbi, aqlni ishlatalish, qiyinchiliklarga sabrli bo`lishdadir. Ezopning bu masali zamirida yana qanday ma`nolar borligini sinfdoshlaringiz bilan birga muhokama qilsangiz, mshunchangiz yanada boyiydi. Gohida qiyinchilikni yengib o`tishdan ko`ra uni aylanib o`tishga yoki hiyla-nayrang ishlatib, o`z maqsadiga erishishga harakat qiluvchi kimsalar bo`ladi. Ular balki ba`zida niyatlariga yetarlar ham. Biroq bu uzoq davom etmaydi. Albatta, biror ishkak bo`lib, barchaharakatlar chippakka chiqadi. Ana shunday toifali odamlarga qarata quyidagi masal aytilgan.

2. Erkin Vohidovning “Nido” dostonidan parcha yod aytинг.

Hayqiraman, So`ylang, bir daqiqa qulqoq
Tog`lar bag`ridan. Solayin.

Gumburlagan sado keladi, Ovozingiz tinglab
Ona yerning otash qaridan, To`yolmaganman.
“O`g`lim”- degan nido keladi! Bir marta yo`qotib
“O`g`lim!” Topolmaganman.

Vujudimni chulg`ar alanga, Xayolimni tiklab olayin.
Bog`zimga tiqilar hayajon. Otajon!

-Mana, men o'glingiz, Axir men bu qutlug' so'zni,
Dardli olamga Yigirma yil olmadim tilga,
Sizdan tanho yodgor Yigirma yil saqladim dilda.
So'ylang, Otajon! Armonli o'g'lingiz tinglaydi sizni.

3-BILET

1. Susambil ertaginining asosiy g'oyasi haqida so'zlang.

Avvalo, ertakda xalqimizning adolat va farovonlik hukm suradigan zamonlar haqidagi orzulari aks etgan. Susambil ertagida Adolat qaror topgan va hamma baxtli yashaydigan afsonaviy yurt timsoli sifatida tasvirlanadi. E'tibor bersangiz, eshakvoy yo'lida yo'ldosh bo'layotgan har bir jonivorning «Susambil qanday joy?» degan savoliga «Susambil - o'tning bo'lig'i, suvning tinig'i, unda azob-uqubatyo'q, maza qilib yurasan», deb javob beradi.

Ikkinchidan, jonivorlaming ko'zlagan maqsadlariga erishishlarida ularning sabroqatli bo'lganliklari, mashaqqatlarga chidashgani mu-him ahamiyatga ega bo'ladi. Mashaqqatlarga bardosh bergen jonivorlar jannatmakon go'sha Susambilga yetib keladilar, shu joy da rohat-farog'atda umr kechiradilar.

Uchinchidan, jonivorlarning o'zaro ahilliklari, birdamligi ularning tashqi dushman bo'rilar galasi hujumidan qutqaradi. Bo'rilar podshohi Susambilni tashlab yetti tog'ning narigi tomoniga qochib ketadi.

2. Hamid Olimjonning "Oygul bilan Baxtiyor" dostonidan parcha yod aiting.

Go'zal yurt Susambilda Har tomonga qararkan.
Bir podachi bor edi. Baliq ovalab daryoda
U mashhur edi elda; Yurganlarga yo'lliqdi.
Nomi Baxtiyor edi. Shu choqda uning sodda
Go'zal edi va chinor Ko'ngli juda toliqdi:
Qomatiga edi zor. «Jinday non bormi?» dedi.
Ko'kraklari butun bir Baliqchi tanti edi:
Oftobni yashirardi. «Yo'qdir berar nonimiz,
Tanlarida bir umr Lekin kuyar jonimiz.
O't lovullab turardi. Mayli shu safar to'rga
Qilichday o'tkir edi, Chiqqanin ol o'zrnnga.
Rustam kabi zo'r edi. Uzun umring bor bo'lsin,
Ammo elda xor edi, Bola, baxting yor bo'lsin»

4-BILET

1. Jonatan Swiftning "Gulliverning sayohatlari" asari mazmuni haqida so'zlab bering?

«Gulliverning sayohatlari» romani to'rt qismidan tashkil topgan. Birinchi qismida Gulliverning liliputlar - mitti odamlar mamlakatidagi sargu-zashtlari hikoya qilinadi. Mitti odamlarning hayot tarzi, davlat tartiblari Angliyanikiga o'xshash. Ular ham Angliyadagidek o'z manfaatlarini o'ylab janjallahadilar, bahslashadilar. Romanning ikkinchi qismida Gulliverning ulkan odamlar yurti Brobdingnegga sayohati hikoya qilinadi. Bu mamlakatda Gulliver teskari holatga tushadi Liliputiyadagi odamlardan nafratlangan bo'lsa, ushbu mamlakat odamlarining tanti, ollyjanob, ma'rifatparvarligiga qoyil qoladi. Asarning uchinchi qismi Gulliverning olimlar mamlakati Laputadagi sayohatlariga bag'ishlangan. Bu yerdagi Buyuk akademiya bilan tanishib, umri behuda sarflanayotgan olimlar ishini ko'radi. Ularning real hayotdan ajrab qolib, foydasiz ixtiolar bilan bandliklari muallif kulgisini qo'zg'aydi. Romanning to'rinchi qismi Gulliverning guigngnmlar mamlakatiga qilgan sayohati haqida. Muallif Gulliverning bu sayohatini o'tkir zaharxanda, nafratli kulgi bilan tasvirlaydi. Bu mamlakatda insон qiyofasidagi ikki oyoqli maxluqlar yexular va aqlli, dono, halol mehnat bilan kun ko'rvuchi otlar yashaydilar. Yexular jirkanch, hazar qiladigan darajada tuban kimsalar. Ular Swiftning Angliyadagi vatandoshlarini eslatadilar. Ular o'z manfaatlari uchun birbirlarini halok qilishga tayyor.

2. Darslikda berilgan Vatan haqidagi maqollardan aiting va izohlang.

Yurtim, senga she'r bitdim bu kun,
Qiyosingni topmadim also.
Shoirlar bor oz yurtin butun
Olam aro atagan tanho.
Ular she'ri uchdi ko'p yiroq,
Qanotida kumush diyori.
Bir olka bor dunyoda biroq,
Bitilmagan dostondir bori.
Faqat ojiz qalamim manim

Yurmasman hech Behishtni izlab,
Topolmasam chekmasman alam.
O'tirmasman ertaklar so'zlab,
Mussallo deb yo'nmasman qalam.
Ko'klamingdan olib sururni,
Dovrug' soldi ustoz Olimjon.
G'afur G'ulom tuygan g'ururni,
Qilmoq mumkin dunyoga doston.
Olis tarix, qadamim manim,

5-BILET

1. Sa'diy Sheroyining hayoti va ijodi haqida so'zlang.

U kishining ismi sharifi Shayx Muslihiddin Sa'diy Sheroyidir. «Shayx» deb ko'proq so'fiylar boshlig'iga, din arboblariga nisbatan aytilgan. Taxallusidan ma'lum bo'lganidek, sherozlik. Sheroy Eronning mashhur shaharlaridan. U Sheroyda o'ziga to'q va ma'rifatli bir xonadonda o'sib ulg'ay-gan. Uzoq umr ko'rgan. Tug'ilgan yilini har xil (1184, 1189, 1203, 1210) ko'rsatadilar. 1292- yilda vafot etgan. Umrining 20 yildan ko'prog'i sayohatda o'tgan. Afrikadan Xitoygacha, Hindistondan Fa-rangistongacha kezib chiqqan. Musofrlilikning, hatto asirlikning azoblarini ko'rgan. Va bu sayohatlari davomida ko'rgan-bilganlarini umumlashtirib, sayqallab «Bo'ston» (1257- yilda yozilgan) hamda «Guliston» (1258) asarlariga ixchamhikoyalar qilib kiritgan. «Bo'ston»da shunday bir hikoyat keltiriladi: Shahar qozisi bir guruh olim-u fazillarni suhbatga chaqiradi. Qimmatbaho liboslarga burkangankazo-kazolar «o'tsMar-o'tsinlar» bilan to'rdan joy oladilar. Poygakda eski to'n kiygan bir darvesh qisinibgina o'tirardi. Suhbat boshlanadi. Shariat va tariqatdan fiqh-u hadislarga o'tadilar. Bahs, muhokama, munozara avj oladi. Bir masala ustida qattiq talashib qoladilar. O'tirganlar baqir-chaqir qilishar, lekin hech bin ishonchli bir dalil bilan isbotlab bera olmasdi. Shunda o'sha eski to'n kiygan darvesh so'z olib, masalani burro til, oydin dalil bilan isbot qilib beradi. Hamma hang-u mang bo'lib qoladi. Qozi o'midan turib salsa-to'nini darveshga in'om etib, to'rga taklif qiladi. Darvesh to'nni ham, to'rni ham rad etadi. Gap insonning salsa to'nida emas, ilm-u donishda, agar kiyimda bo'lsa edi, salsa ilingan qoziq yoki to'qim urilgan eshak eng e'tiborli bo'lardi, deb qozi uyini tark etadi. «O'sha darvesh men o'zim edim», deb tugatadi Sa'diy hikoyasini. «Guliston» — fors-tojik didaktik adabiyotining cho'qqisi hisoblaiadi. U «pandu nasihat va odob-axloq kitobi sifatida shuhrat qozongan... Umrining ko'p qismini sayohatlarda o'tkazgan, ko'p xalqlar, millatu elatlar hayotini kuzatgan, turli tabaqa kishilari bilan muloqotda bo'lgan Sa'diy ko'rgan-kechirganlarini, hayotiy tajribasini umumlashtirib, ularni yuksak badiiy shaklda, qisqa-qisqa, ammo g'oyat shirali, ta'sirchan musajja' nasriy jumlalar va she'riy baytlar bilan ziynatlab, o'ziga xos hikoyatlar to'plamini yaratgan. Ularda donishmand bir hakim insonning zakovati, nasihatlari ham, yengil hazil-mutoyiba, lutfu nuktadonligi ham, his-tuyg'ularga limmolim shoirona mahorati ham mujassam. Shusababli harxil toifadagi, turli tab'li odamlar «Guliston»dan bahra ola biladilar»

2. Usmon Nosirning "Yur, tog'larga chiqaylik" she'rini ifodali yod aying.

Yur, tog'larga chiqaylik.
Bilasanmu, yoshlik bu-
Mayli, yur! To'ymagan!
Eh... qandayin chirolyik,
Timim bilmas, go'yo suv
Oppoq nur... O'ynagan...
Olmos kabi oppoq qor
Shuncha a'lo, chirolyik,
Yaltirar. Ko'rurur...
Nega muncha dil oqar,
Yur, tog'larga chiqaylik,
Qaltirar? Mayli yur!

6-BILET

1. Sa'diy Sheroyining "Guliston" asarida insoniy sifatlar qanday tasvirlangan?

U kishining ismi sharifi Shayx Muslihiddin Sa'diy Sheroyidir. «Shayx» deb ko'proq so'fiylar boshlig'iga, din arboblariga nisbatan aytilgan. Taxallusidan ma'lum bo'lganidek, sherozlik. Sheroy Eronning mashhur shaharlaridan. U Sheroyda o'ziga to'q va ma'rifatli bir xonadonda o'sib ulg'ay-gan. Uzoq umr ko'rgan. Tug'ilgan yilini har xil (1184, 1189, 1203, 1210) ko'rsatadilar. 1292- yilda vafot etgan. Umrining 20 yildan ko'prog'i sayohatda o'tgan. Afrikadan Xitoygacha, Hindistondan Fa-rangistongacha kezib chiqqan. Musofrlilikning, hatto asirlikning azoblarini ko'rgan. Va bu sayohatlari davomida ko'rgan-bilganlarini umumlashtirib, sayqallab «Bo'ston» (1257- yilda yozilgan) hamda «Guliston» (1258) asarlariga ixchamhikoyalar qilib kiritgan. «Bo'ston»da shunday bir hikoyat keltiriladi: Shahar qozisi bir guruh olim-u fazillarni suhbatga chaqiradi. Qimmatbaho liboslarga burkangankazo-kazolar «o'tsMar-o'tsinlar» bilan to'rdan joy oladilar. Poygakda eski to'n kiygan bir darvesh qisinibgina o'tirardi. Suhbat boshlanadi. Shariat va tariqatdan fiqh-u hadislarga o'tadilar. Bahs, muhokama, munozara avj oladi. Bir masala ustida qattiq talashib qoladilar. O'tirganlar baqir-chaqir qilishar, lekin hech bin ishonchli bir dalil bilan isbotlab bera olmasdi. Shunda o'sha eski to'n kiygan darvesh so'z olib, masalani burro til, oydin dalil bilan isbot qilib beradi. Hamma

hang-u mang bo`lib qoladi. Qozi o`rnidan turib salsa-to`nini darveshga in`om etib, to`rga taklif qiladi. Darvesh to`nni ham, to`rni ham rad etadi. Gap insonning salsa to`nida emas, ilm-u donishda, agar kiyimda bo`lsa edi, salsa ilingan qoziq yoki to`qim urilgan eshak eng e`tiborli bo`lardi, deb qozi uyini tark etadi. «O`sha darvesh men o`zim edim», deb tugatadi Sa`diy hikoyasini. «Guliston» — fors-tojik didaktik adabiyotining cho`qqisi hisoblaiadi. U «pandu nasihat va odob-axloq kitobi sifatida shuhrat qozongan... Umrining ko`p qismini sayohatlarda o`tkazgan, ko`p xalqlar, millatu elatlar hayotini kuzatgan, turli tabaqa kishilari bilan muloqotda bo`lgan Sa`diy ko`rgan-kechirganlarini, hayotiy tajribasini umumlashtirib, ularni yuksak badiiy shaklda, qisqa-qisqa, ammo g`oyat shirali, ta`sirchan musajja` nasriy jumlalar va she`riy baytlar bilan ziynatlab, o`ziga xos hikoyatlar to`plamini yaratgan. Ularda donishmand bir hakim insonning zakovati, nasihatlari ham, yengil hazil-mutoyiba, lutfu nuktadonligi ham, his-tuyg`ularga limmolim shoirona mahorati ham mujassam. Shusababli harxil toifadagi, turli tab`li odamlar «Guliston»dan bahra ola biladilar»

2. Mirtemirning “Bulut” she`rini ifodali yod aytинг.

I

Ko`k yuzida pag`a bulut - oq burnt,
Oq bulutdan sut yog`armi yoki qut?
Pag`a bulut - yaxshi ko`klam elchisi,
Havolarda yomg`ir isi, sel isi...
Ko`k yuzida dam qaldiroq, dam sukut,
Yog`may o`tma, pag`a bulut - oq bulut!
Yog`ib o`tsang – tizza bo`yi o`t bo`lur,
O`t bo`lur, ham sut bo`lur, ham qut bo`lur.

II

Ko`k yuzida pag`a bulut - oq bulut...
Bir qarasang - osmon to`la oqquvlar,
Bir qarasang - baland qorli
cho`qqilar, Bir qarasang - ko`z ilg`amas oq bar qut.
Ko`k yuzida - yorug`, oydin bir ro`yo...
Usta rassom chizmish ajib manzara –
Tepa-tepa paxta - beg`ubor, sara,
Kuzgi xirmonlarning akslari go`yo...

7-BILET

1. Ezopning “Kiyik bilan tokzor”, “Eshak bilan baqalar” masallarini gapirib bering.

“Kiyik bilan tokzor” masali hayotiy lavha bo`lib, yaxshilikka hamisha yaxshilik bilan javob qaytarishga undaydi. E`tibor qiling-a, tokzor kiyikni o`limdan asrab qoldi. Kiyik buning uchun bir umr minnatdor bo`lib, imkoniyetga-nicha tokzorni asrashi, uni har kim payhon qilmasligi uchun jon kuydirishi lozim edi. Ammo, u aksincha ish tutib, xavfdan qutuldim, ya`ni jonim omon qoldi, endi qornimni o`ylashim kerak, deb hozirgina uni yashirgan tok barglarini yeyishga tushadi. Shu bois ham kiyik o`sha zahotiyoyq jazolanadi. Bu bilan Ezop yaxshilikka yomonlik qilish muqarrar jazo bilan yakunlanadi, deyish barobarida, insonlarni nafs balosidan ham asranishga, hamma narsaga bir paytning o`zida erishaman deb, ochko`zlik qilmaslikka da`vat etadi. Bunday tushuncha Sharqda ham keng tarqalgan. Jumladan, bizning zaminimizdan yetishib chiqqan ko`plab allomalar, adib va shoirlarimizning asarlarida shunday g`oya ilgari suriladi. Chunki insoniy fazilat yoki illatlarning millati, chegarasi yo`q. Inson zoti yaralibdiki, yaxshilik, ezbilik bilan birga yomonlik, tubanlik yashab keladi. Har bir inson, avvalo yaxshilik nima-yu, yomonlik nima - farqiga borishi, o`z ongi, aql-u farosati bilan anglab olishi kerak. “Eshak va baqalar” masalida ham «Birni ko`rib shukur qil, birni ko`rib fikr qil» degan g`oya ilgari suriladi. Nogahon toyib ketib, yiqilgan eshak, biroz tin olib, kuch to`plab, yana oyoqqa turishi va yo`lida davom etishi mumkin edi. Ammo u mutlaqo chorasis qolgan kabi ayyuhannos solib, faryod chekadi. Vaholanki, undan ko`ra yuz chandon yomonroq ahvolda, bir umr botqoqda yashayotgan baqalarni ko`rib, o`z holatiga shukur qilishi, ahvolini yaxshilash chorasini ko`rishi lozim edi. U esa sarosimaga tushib nola qiladi. Hayotda bunday holatlar uchrab turadi. Sovuqqonlik bilan muammolar haqida o`ylab ko`rilsa, hammasiga biror tadbir topish mumkin. Muhimmi, aqlni ishlatalish, qiyinchiliklarga sabrli bo`lishdadir. Ezopning bu masali zamirida yana qanday ma`nolar borligini sinfdoshlaringiz bilan birga muhokama qilsangiz, mshunchangiz yanada boyiydi. Gohida qiyinchilikni yengib o`tishdan ko`ra uni aylanib o`tishga yoki hiyla-nayrang ishlatalib, o`z maqsadiga erishishga harakat qiluvchi kimsalar bo`ladi. Ular balki ba`zida niyatlariga yetarlar ham. Biroq bu uzoq davom etmaydi. Albatta, biror ishkak bo`lib, barchaharakatlar chippakka chiqadi. Ana shunday toifali odamlarga qarata quyidagi masal aytilgan.

2. Abdulla Oripovning “O`zbekiston” she`ridan parcha yod aytинг.

Yurtim, senga she'r bitdim bu kun,
Qiyosingni topmadim also.
Shoirlar bor oz yurtin butun
Olam aro atagan tanho.
Ular she'ri uchdi ko'p yiroq,
Qanotida kumush diyori.
Bir olka bor dunyoda biroq,
Bitilmagan dostondir bori.
Faqat ojiz qalamim manim
O'zbekiston vatanim mani.

Yurmasman hech Behishtni izlab,
Topolmasam chekmasman alam.
O'tirmasman ertaklar so'zlab,
Mussallo deb yo'nmasman qalam.
Ko'klamingdan olib sururni,
Dovrug' soldi ustoz Olimjon.
G'afur G'ulom tuygan g'ururni,
Qilmoq mumkin dunyoga doston.
Olis tarix, qadamim manim,
O'zbekiston Vatanim mani.

8- BILET

1. Abdulla Avloniyning Vatan haqidagi fikrlarini izohlang.

Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyotining taniqli namoyandalaridan biri Abdulla Avloniy 1878-yil 12-iyulda Toshkent shahrining Mergancha mahallasida hunarmandto'quvchi oilasida tug'ildi. U yetti yoshida O'qchimahallasidagi boshlang'ich maktabga o'qishga bordi, uni 1890- yili tugatgach, shu mahalladagi madrasada tahsil oldi. Keyinroq tahsilni Shayxontohurdagi madrasada davom ettirdi. Qish kunlarida o'qib, yoz kunlarida mardikorlik bilan mash-g'ul bo'ldi. Yosh Abdullada she'r yozishga ishtiyoq o'n besh-o'n olti yoshlarida pay do bo'ldi. Abdulla Avloniyning ilk she'riy mashqlari 1894- yilda bitilgan. U 1905- yildan boshlab o'z mashqlari bilan matbuot sahifalarida qatna-sha boshladi. Abdulla Avloniy biroz muddat 1905-1908- yillarda ga-zetchilik bilan shug'ullandi. 1906- yilda chiqqa boshlagan «Taraqqiy», «Xurshid» gazetalarida ishladi, ular yopilgach, «Shuhrat» gazetasini chiqarishda bosh-qosh bo'ldi. 1907- yil 4- dekabrda Avloniy muhar-rirligida bu gazetaning birinchi soni bosmadan chiqdi. Ma'rifatparvar shoir uni o'z uyida - hozirgi Mirobod tumanida tayyorlab, chop etdi.

A. Avloniy 1919-1920- yillarda diplomatik vazifalarda ishla-di. So'ng umrining oxirigacha O'rta Osiyo Davlat universitetida dars berdi. Abdulla Avloniy 1927- yilda «Mehnat qahramoni» unvoni bilan taqdirlandi. 1930- yili «O'zbekiston xalq maorifl zarbdori» unvoni berildi. Abdulla Avloniy 1934- yil 25- avgustda vafot etdi. Abdulla Avloniyning "Vatan" she'rida ona yurting ko'rkm, ulug' vor manzarasi chiziladi. Uning tuyg'usi yuraklarga g'ulg'ula soladi, kishini dardlardan xalos etadi. Uni sevmaslik, e'zozlamaslik, qadriga yetmaslik kishini tubanlashtiradi. Shoir fikricha farzandlar ham har xil bo'ladi. Onaning baxtiga she-rik bo'lib, baxtsizligida yolg'iz tashlab ketadigan farzandlar ham topiladi. Vatanning ham go'zal tabiatini, ko'rkm bog'-rog'larini xush ko'radigan, lekin tashvish-g'amlarini o'ylamaydigan farzandlari yo'q emas. Adib Vatan tuyg'usini eng insoniy, eng mo'tabar tuyg'ulardan bin sifatida ta'riflaydi. Vatanni shunchaki sevish mumkin emas. Uning dar-di bilan yashamoq, uning baxtidan quvonmoq, u bilan faxrlanmoq kerak. Vatan onadek muqaddas. Uni qadrlash, e'zozlash, uning shodlik va quvonchiga sherik bo'lish, g'am-hasratini baham ko'rish farzandning burchi. Vatanni tanlamaydilar. Vatanni u qanday bo'lmasin, sevish kerak.

2. Xohlagan she'ringizni yoddan aytинг.

Yurtim, senga she'r bitdim bu kun,
Qiyosingni topmadim also.
Shoirlar bor oz yurtin butun
Olam aro atagan tanho.
Ular she'ri uchdi ko'p yiroq,
Qanotida kumush diyori.
Bir olka bor dunyoda biroq,
Bitilmagan dostondir bori.
Faqat ojiz qalamim manim
O'zbekiston vatanim mani.

Yurmasman hech Behishtni izlab,
Topolmasam chekmasman alam.
O'tirmasman ertaklar so'zlab,
Mussallo deb yo'nmasman qalam.
Ko'klamingdan olib sururni,
Dovrug' soldi ustoz Olimjon.
G'afur G'ulom tuygan g'ururni,
Qilmoq mumkin dunyoga doston.
Olis tarix, qadamim manim,
O'zbekiston Vatanim mani.

9-BILET

1. "Susambil" ertagidagi hayvonlarning hamjihatligi haqidagi so'zlang.

Avvalo, ertakda xalqimizningadolat va farovonlik hukm suradigan zamonlar haqidagi orzulari aks etgan. Susambil ertagida Adolat qaror topgan va hamma baxtli yashaydigan afsonaviy yurt timsoli sifatida tasvirlanadi. E'tibor bersangiz, eshakovoy yo'lda yo'ldosh bo'layotgan har bir jonivorning «Susambil qanday joy?» degan savoliga «Susambil - o'tning bo'lig'i, suvning tinig'i, unda azob-uqubatyo'q, maza qilib yurasan», deb javob beradi.

Ikkinchidan, jonivorlaming ko`zlagan maqsadlariga erishishlarida ularning sabrtoqatli bo`lganliklari, mashaqqatlarga chidashgani mu-him ahamiyatga ega bo`ladi. Mashaqqatlarga bardosh bergan jonivorlar jannatmakon go`sha Susambilga yetib keladilar, shu joy da rohat-farog`atda umr kechiradilar.

Uchinchidan, jonivorlarning o`zaro ahilliklari, birdamligi ularning tashqi dushman bo`rilar galasi hujumidan qutqaradi. Bo`rilar podshohi Susambilni tashlab yetti tog`ning narigi tomoniga qo`chib ketadi.

2. Abdulla Avloniyning “Vatan” she`ridan parcha yod ayting.

Sening isming bu dunyoda muqaddasdur,
 Har kim sening qadring bilmas — aqli pas(t)dur.
 Sening tuyg'ung yuraklarga savdo solur,
 Sening darding boshqa dardni tortib olur.
 Yering, suving bizni boqub to`ydiradur,
 Semiz-semiz qo`ylaringni so`ydiradur.
 Olma-anor, anjir, uzum — mevalaring,
 Ot-u ho`kuz, echki, taka, tevalaring.
 Bizlar uchun xizmat qilur barchalari,
 Har birlari noz-u ne'mat parchalari,
 Sendan tug'ib, katta bo'lub, qaytib borub,
 Yana senga kiradurmiz bag`ring yorub.
 Onamizsan! Bizni(ng) mushfiq onamizsan!
 Javlon urub yashaydurgon xonamizsan!

10-BILET

1. Xohlagan shoir yoki adib hayoti haqida ma'lumot bering.

Alisher Navoiy 1441-yil 9- fevralda Xirot shaxrida tug`ildi. Uning otasi G`iyosiddin kichkina bir necha qarindoshlari temuriylar saroyiga yaqin turgan amaldor aristokrat, buvilari esa temuriy shag`zodalarining enagalari bo`lgan. Alisher go`dakligida temuriy shag`zodalar bilan birga tarbiyalandi. To`rt yoshida o`qishga berdilar. Ziyarak va qobilyatli Alisher maktabdagagi boshqa bolalardan ajralib turar va kattalarning diqqatini o`ziga jalb qilar edi. Navoiy dastlab lirik she`rlari bilan keng shuhrat qozona boshladi. 1465 – 1466 yillardayoq Navoiyning kitobxonlari uning she`rlarini to`plab, devon tuzadilar. Navoiyning o`zi esa 1470-yilning boshlarida birinchi devoni „Badoyul bidoya“ ni tuzdi. Keyinroq, 1476 – 1483 yillar oraliq`ida, ikkinchi devonni „Navodirun-nixoya“ ni yaratdi. Lirik turda katta tajriba orttirib, shuhrat qozongan Navoiy, endi o`zbek tilida yirik epik asarlar yaratish vazifasini o`z oldiga qo`ydi. Vazirlik mansabidan istefo bergenidan keyin „Xamsa“ yozishga tayyorlana boshladi. U oz vaqt davomida „Xamsa“ uchun kerakli barcha materiallarni to`pladi. Nizomiy, Xisrav Dexlaviy va boshqa shoirlarning „Xamsa“ si yoki „Xamsa“sikli bo`yicha yaratga aloxida dostonlarini, xalq og`zaki ijodi xamda tarix asarlarini mukammal o`rganib chiqdi va „Xamsa“ yozish fikrini Abduraxmon Jomiyga aytdi. Jomiy uning maqsadi va rejalarini maqulladi, maslaxatlar berdi. Navoiy 148-yilda „Xamsa“ ni yozishga kirishdi. U „Xamsa“ ni yozish uchun juda qisqamuddat – ikki yildan sal ko`proq vaqt sarf qildi. 1483-yilda „Xamsa“ ning birinchi dostoni „Xayratul – abror“, 1484-yilda „Farxod va Shirin“, „Layli va Majnun“, „Sabai sayyor“, 1485-yilda „Saddi Iskandariy“ dostonlarini yozdi. Bu dostonlarida u davrning juda muhim muammolarini qo`ydi, o`rtta asrning ilg`or mutaffakiri sifatida progressiv fikrqrashlarini ilgari surdi. 1501-yilning 3 yanvarida Alisher Navoiy vafot etdi. Butun Xirot qattiq motam tutdi. Musubatli xabar tezda butun Xursonga, Movvarunnaxirga va boshqa joylarga borib yetdi.

2. Hamid Olimjonning “Oygul bilan Baxtiyor” dostonidan parcha yod ayting.

Go`zal yurt Susambilda. Har tomonga qararkan,
 Bir podachi bor edi. Baliq ovalab daryoda
 U mashhur edi elda; Yurganlarga yo`liqdi.
 Nomi Baxtiyor edi. Shu choqda uning sodda
 Go`zal edi va chinor Ko`ngli juda toliqdi:
 Qomatiga edi zor. «Jinday non bormi?» dedi.
 Ko`kraklari butun bir Baliqchi tanti edi:
 Oftobni yashirardi. «Yo`qdir berar nonimiz,

Tanlarida bir umr Lekin kuyar jonimiz.
 O't lovullab turardi . Mayli shu safar to'rga
 Qilichday o'tkir edi, Chiqqanin ol o'zrnnga.
 Rustam kabi zo'r edi. Uzun umring bor bo'lsin,
 Ammo elda xor edi, Bola, baxting yor bo'lsin»

11-BILET

1. Mirtemirning tabiat hodisalari va manzaralari aks etgan "Bulut" she'rini qanday izohlaysiz?

I

Ko'k yuzida pag'a bulut - oq burnt,
 Oq bulutdan sut yog'armi yoki qut?
 Pag'a bulut - yaxshi ko'klam elchisi,
 Havolarda yomg'ir isi, sel isi...
 Ko'k yuzida dam qaldiroq, dam sukut,
 Yog'may o'tma, pag'a bulut - oq bulut!
 Yog'ib o'tsang – tizza bo'y i o't bo'lur,
 O't bo'lur, ham sut bo'lur, ham qut bo'lur.

II

Ko'k yuzida pag'a bulut - oq bulut...
 Bir qarasang - osmon to'la oqquvlar,
 Bir qarasang - baland qorli
 cho'qqilar, Bir qarasang - ko'z ilg'amas oq bar qut.
 Ko'k yuzida - yorug', oydin bir ro'yo...
 Usta rassom chizmish ajib manzara –
 Tepa-tepa paxta - beg'ubor, sara,
 Kuzgi xirmonlarning akslari go'yo...

2. Asqad Muxtorning "Hafta" she'rini ifodali yod ayting.

HAFTA

"Haft" degani-yettidir, Ana, birinchi bo'lib Mehnatkashning vijdoni pok,
 Oilada –yettimiz. Yakshanba kelayotir. Rohat qilib uxlagan.
 Oyga, yilga nisbatan Yakshanba: Bolalarni ergashtirib,
 Biz, albatta, mittimiz. "Yak"degani –birdegani Yori-do'stin yo'qlagan.
 Ammo-lekin biz To'ng'ichiman haftaning. Dars ham yo'q, ish ham yo'q,
 Bo'lmasak, Yak bo'lsam ham yakka O'yin-kulgu, tomosha.
 Na oy bor-u, na yil bor. Emas, To'y ovozi-karnay-surnay,
 Bizdagi mazmun bilan Bir jangovor safdaman. Devor osha, tom osha...
 Odamning umri dilbar. Vazifam bor-dam beraman, Katta yo'lning gulshaniman,
 Yettovlonmiz yetti Mehnat qilgan kishiga. Oromo ling gulshanda.
 O'g'lon, Har haftasin bezayman, Har haftada mehmonimsiz,
 Yetti og'ayni botir. Yakun yasab ishiga. Mening otim yakshanba.

12-BILET

1. Mirkarim Osimning "Zulmat ichra nur" qissasida Alisherning bolaligi haqida so'zlab bering ?

Alisher bolaligidan adabiyotga, she'riyatga g'oyat qiziqqan. U ayrim tengdoshlariga o'xshab, vaqtini faqat ko'cha changitib o'ynashga sarflamaydi. Mahalladagi do'stlari bilan me'yorda o'ynab kelgach, otasi o'qiydigan kitoblarining suratlarini tomosha qilishga, bu suratlarda aks ettirilgan voqelar, odamlar tabiatini tushunib olishga harakat qiladi. Alisherning ruhiyati, tabiatni boshqa tengdoshlaridan yaqqol ajralib turadi. Bunga Alisherning Taft qishlog'idagi xonaqohda notanish nuroniy bilan qilgan suhbati yaqqol misol bo'la oladi.

2. Muqimiy "Sayohatnoma" sidan parcha yod ayting.

Chun shahridin chiqdim "Qudash",

“Nursux” kabi bir joy kam,
 Ko`ngul bo`lub mahzun-u g`ash,
 Tushmay o`tib qildi alam,
 Majnunsifat, devonavash,
 Olma, anor o`rniga ham
 Serchashma-yu kam chang ekan.
 Bog`ida tok-u zang ekan.
 “Yayfan” agarchi xushhavo,
 Ko`p odamidin “Beshqariq”,
 Odamlari yengilnamo,
 Bog`larda ekmishlar tariq.
 Bir-birlarila doimo
 Yetim haqi-go`shti baliq,
 Bo`lar-bo`lmasga jang ekan.
 Qilmishlari nayrang ekan.

13-BILET

1. G`afur G`ulomning “Mening o`g`rigina bolam” hikoyasini qisqacha so`zlab bering.

G`afur G`ulom 1903-yilning 10-may kuni Toshkentning Qo`rg`ontegi mahallasida tug`ildi. U endigina 9 yoshta kirganda otasi G`ulom Mirzo Orif o`g`li vafot etadi. Oradan olti yil o`tar-o`tmas bolalar mehribo onadan ham ayrıladilar. Ukalari va singillari bilan yolg`iz qolgan G`afurning “qilmaganxizmati, tutinmagan ishi” qolmaydi. U avval boshlang`ich maktabda o`qidi. Keyin esa o`sha paytda urf bo`la boshlagan rustuzem maktabiga kirdi. Muallimlar tayyorlaydigan maktabni ham bitirgach, avval o`qituvchilik, so`ng jurnalistlik qildi. G`afur G`ulom she`rlar bilan birga o`nlab hikoyalar, “Netay”, “Yodgor”, “Tirilgan murda” singari qissalr ham yozdi. Ikkinci jajon urushi paytida esa adibni dunyoga tanitga mumtoz she`riy asarlari “Kuzatish”, “Sen yetim emassan”, “Vaqt”, “Sog`inish”, “Onalar” singari she`rlari yaratildi. Adib 1966-yilning 10-iyunida og`ir xastalik tufayli vafot etdi. G`afur G`ulom 1999-yilda “Buyuk xizmatlari uchun” ordeni bilan taqdirlanadi. “Mening og`rigina bolam” hikoyasidagi Roqiyabibining ya`ni kampir obraziga quyidagicha fikr bildirishimiz mumkin. O`zini zo`rg`a eplaydigan Roqiyabibining har kuni yeyman-ichaman deb turgan to`rt yetimni boqishi, ustini butlashi qanchalar azob ekanini anglaymiz. Shu mushtipar ona timsolida o`zbek onasining quyoshdan issiq mehri, oqibqtyi, insoniyligi, shavqati bor ma`no-mazmuni bilan ko`z o`ngimizda namoyon bo`ladi. «O`g`rigina bola»ning gap-so`zlar i, harakatlaridan sezamizki, uning bu yo`lga kirganiga ko`p ham bo`lmagan. Eng muhimi u, o`zi ayt-ganidek, «judha ham yuzini sidirib tashlagan» odamlardan emas. Bu yigitda andisha bor, uyat bor. Majburan qilib yurgan ishi o`ziga ham hech yoqmaydi. Buni biz o`g`rining kampir bilan dardlashgach, chinakam insoniy qiyofasiga qaytganidan sezamiz. U yetimlar haqiga q o`lini ham tekkizmaydi. O`g`rining mana shu fazilatlarini go`yo oldindan sezgandek, kampir uni «o`g`rigina bolam» deya erkalab chaqiradi.

2. M.Shayxzodaning “Iskandar Zulqarnayn” ertak-dostonidan parcha yod aying.

Iskandar unga debdi:

— «Ustarangni tayyorla,
 Sochlarmni qirq — tashla,
 Ehtiyyot bo`l ham jiddiy!»
 So`ngra ochsa qalpoqni
 Sartarosh nima ko`rdi:
 Yorilib ketdi o`ti
 -Boshda ko`rdi qo`sh shoxni.
 Iskandar unga dedi:
 — «O`ldirmayman seni man,
 Yolg`iz qolding yurtda san,

(Rostakam u toq edi),
 Biroq tiling tiymasang,
 Ayta ko'rsang sirimni,
 Go'rda ko'rgin yeringni,
 Tez juvonnarg bo'lasan!
 Nima qilsin bechora,
 Qo'lida bormi chora?
 Ko'nib qoldi noiloj...
 Har kun, har kun kelardi,
 Shu edi uning ishi,
 Dunyoda ikki kishi
 Mudhish sirmi bilardi.

14-BILET

1. Alisher Navoiyning hayoti va ijodi haqida qisqacha so'zlab bering.

Alisher Navoiy 1441-yil 9- fevralda Xirot shaxrida tug'ildi.Uning otasi G'iyosiddin kichkina bir necha qarindoshlari temuriylar saroyiga yaqin turgan amaldor aristokrat, buvilari esa temuriy shag'zodalarining enagalari bo'lgan.Alisher go`dakligida temuriy shag'zodalar bilan birga tarbiyalandi. To`rt yoshida o`qishga berdilar. Ziyrak va qobilyatli Alisher maktabdag'i boshqa bolalardan ajralib turar va kattalarning diqqatini o`ziga jalb qilar edi. Navoiy dastlab lirik she`rlari bilan keng shuhrat qozona boshladi.1465 – 1466 yillardayoq Navoiyning kitobxonlari uning she`rlarini to`plab, devon tuzadilar.Navoiyning o`zi esa 1470-yilning boshlarida birinchi devoni „Badoyul bidoya”ni tuzdi. Keyinroq,1476 – 1483 yillar oralig`ida, ikkinchi devonni „Navodirun-nixoya”ni yaratdi. Lirik turda katta tajriba orttirib, shuhrat qozongan Navoiy, endi o`zbek tilida yirik epik asarlar yaratish vazifasini o`z oldiga qo`ydi. Vazirlik mansabidan istefo bergenidan keyin „Xamsa”yozishga tayyorlana boshladi. U oz vaqt davomida „Xamsa”uchun kerakli barcha materiallarni to`pladi.Nizomi, Xisrov Dexlaviy va boshqa shoirlarning „Xamsa”si yoki „Xamsa”sikli bo'yicha yaratga aloxida dostonlarini,xalq og`zaki ijodi xamda tarix asarlarini mukammal o`rganib chiqdi va „Xamsa” yozihs fikrini Abduraxmon Jomiyga aytdi.Jomiy uning maqsadi va rejalarini maqulladi,maslaxatlar berdi.Navoiy 148-yilda „Xamsa”ni yozihs kirishdi.U „Xamsa”ni yozihs uchun juda qisqamuddat – ikki yildan sal ko`proq vaqt sarf qildi.1483-yilda „Xamsa”ning birinchi dostoni „Xayratul – abror”,1484-yilda „Farxod va Shirin”, „Layli va Majnun”, „Sabai sayyor”, 1485-yilda „Saddi Iskandariy” dostonlarini yozdi.Bu dostonlarida u davning juda muhim muammolarini qo`ydi,o`rta asrning ilg`or mutaffakiri sifatida progressiv fikrqrashlarini ilgari surdi. 1501-yilning 3 yanvarida Alisher Navoiy vafot etdi. Butun Xirot qattiq motam tutdi.Musubatli xabar tezda butun Xursonga,Movvarunnaxirga va boshqa joylarga borib yetdi.

2. Boburning “Har kimki vafo qilsa...” ruboysiini yod aytинг.

Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidir,
 Har kimki jafo qilsa, jafo topqusidir.
 Yaxshi kishi ko`rmagay yomonlik hargiz,
 Har kimki yomon bo`lsa, jazo topqusidir.

15-BILET

1. Muqimiyning “Sayohatnomा” asari mazmuni haqida sozlab bering.

Undagi obrazlar tasvirini tushuntiring. Avvalo, shoir sayohatnomalari muallifning zamondan, tur mushdan shikoyat satrlari bilan boshlanadi. Muqumiyl o`zining sayohatga chiqish sababini bayon etadi. Muqumiyl ko`rgan-kechirganlarini ochiq-oydin, o`quvchi oson tasavvur qila oladigan tarzda tasvirlaydi. Shoир o`zi ranjigan joy va odamlarni qanday achchiq til bilan tanqid qilgan bo`lsa, farg`onaning go`zal tabiat, ko`-ko`k bog`lari, o`ynab oqib yotgan zilol suvlarini ko`rib, ularni zavq-shavq bilan tasvirlaydi. “Sayohatnomा”larning o`qilishini ta`minlagan yana bir narsa-ularning kichik to`rtlilikshaklida, ravon qofiya tizimiga ega bo`lgani hamdir. Ularni o`qigan odam zerikmaydi, yo`l manzaralari aks etgan shirali, o`ynoqi satrlari beixtiyor yodlab olinadi. Ana shu ma`noda hassos shoirimiz Muqimiyni ozbek adabiyotida mukammal ko`rinish olgan, adabiy an'anaga aylangan sayohatnomा janrining asoschisi deya olamiz.

2. Mirtemirning “Bulut” she`rini ifodali yod aytинг.

Ko`k yuzida pag`a bulut - oq burnt,
Oq bulutdan sut yog`armi yoki qut?
Pag`a bulut - yaxshi ko`klam elchisi,
Havolarda yomg`ir isi, sel isi...
Ko`k yuzida dam qalдиroq, dam suкуt,
Yog`may o`тma, pag`a bulut - oq bulut!
Yog`ib o`tsang – tizza bo`yi o`т bo`lur,
O`т bo`lur, ham sut bo`lur, ham qut bo`lur.

II

Ko`k yuzida pag`a bulut - oq bulut...
Bir qarasang - osmon to`la oqquvlar,
Bir qarasang - baland qorli
cho`qqilar, Bir qarasang - ko`z ilg`amas oq bar qut.
Ko`k yuzida - yorug`, oydin bir ro`yo...
Usta rassom chizmish ajib manzara –
Tepa-tepa paxta - beg`ubor, sara,
Kuzgi xirmonlarning akslari go`yo...

16-BILET

1. Abdulla Qodiriyning hayoti va ijodi haqida qisqacha so`zlab bering.

O`zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Abdulla Qodiriy (Julqunboy) 1894 yil 10 aprelda Toshkent shahrida tug`ildi. «Har holda bemavridroq bo`lsa kerak, kambag`al, bog`bonlik bilan kun kechirguchi bir oilada ... tug`ilg`onman», deydi u o`z tarjimai holida, — Yoshim to`qqiz-o`nlarga borg`ondan so`ng meni matabga yubordilar. Matabda ikki-uch yil chamasi eski usulda o`qib, keyingi vaqtarda oilamizning nihoyatda qashshoq kun kechirgani vajhidan o`n ikki yoshimda meni bir boyga xizmatchilikka berdilar. Xo`jayinim o`zi savdogar kishi bo`lub, o`rischa yozuv-chizuv bilaturg`on odamga muhtoj edi. Shu ta`ma bo`lsa kerak, meni o`ris matabga yubordi... 1912 yilda manfaktur bilan savdo qiluvchi bir kishiga yiliga 50 so`m barobariga prikazchik bo`lub kirdim... Shu miyonalardan bozor vositasi bilan tatarlardan chiqadirk`on gazetalarni o`qib, dunyoda gazeta degan gap borlig`iga imon keltirdim. 1913 yilda o`zbekcha «Sadoi Turkiston», «Samarqand», «Oina» gazetalarini chiqa boshlag`och, menda shularga gap yozib yurish fikri uyg`ondi. 1913 yilda chiqqan «Padarkush» ta`sirida «Baxtsiz kuyov» degan teatr kitobini yozib yuborg`animni o`zim ham payqamay qoldim (1915 yilda). Yana shu yilda teatrлarda chiqib turg`on hikoya va ro`monlarga taqlidan «Juvonboz» oqliq hikoyachani yozib noshir topilmag`onidan, o`zim nashr qilib yubordim. Nikolay taxtdan yiqilg`ondan keyin oddiy xalq militsiyasiga ko`ngilli bo`lib yozildim... 1918 yil boshlarida eski shahar oziq komiteti boylar qo`lidan olinib, komitetning raislig`iga o`rtoq Sultonxo`ja Qosimxo`jayev tayin qiling`on edi va men mazkur komitetning o`zbekcha sarkotibligiga kirdim. 1919 yilning avvallarida oziq komitetining ismidan chiqarilmоqchi bo`lg`on «Oziq ishlari» gazetasiga muharrir bo`lib tayinlandim... Shu kungacha Sho`ro idoralarida qilg`on xizmatlarimni birma-bir sanab o`ltirishim uzoqqa cho`ziladurg`on bo`lg`onlikdin mundan keyin muassasa ismlarinigina atash bilan kifoyalanaman: «Ro`sto» devoriy gazetasiga muxbir bo`lib, «Ishtirokiyun» va «Qizil bayroq» gazetalarida sotrudnik... «Mushtum» jurnalining muannisi va tahririya a`zosи bo`lib, to 1924 yilgacha mehnatkashlar manfaatiga xolis ishlab keldim. Shu o`tgan yetti yil orasida Sho`rolar hukumati va firqadan bir og`iz tanbeh olmadim. Xulosa — boshqalarning xizmati daftar bilan sobit bo`lsa, menim xizmatlarim matbuot bilan ravshandir... Ishchi-dehqonlar yozg`on asarlarimni suyunib o`qiydilar va meni yozuvchilar qatoriga kirgazdilar va meni hamon o`qirlar va unutmaslar...» Bo`lg`usi adibning ilk ijodi 1913—1914 yillarda boshlangan bo`lib, dastlab u shoir sifatida qalam tebratdi. Uning «Ahvolimiz», «Millatimga», «To`y» (1914-1915) kabi she`rlari «Oina» jaridasida bosilib chiqqan edi. U o`z millatini ma`rifatga chaqiradi, ma`rifatparvar shoir va adib sifatida maydonga chiqadi. «Baxtsiz kuyov» (1915) nomli fojeasi, «Juvonboz» (1915), «Uloqda» (1916) kabi hikoyalarida ham o`z xalqini savodli, bilimli, madaniyatli va ozod ko`rish istagi sezilib turadi. 1924 yili Abdulla Qodiriy Moskvaga borib, Jurnalistlar institutida tahsil oldi. Moskvadan qaytib «Mushtum» jurnalida shtatsiz muxbir bo`lib ishlay boshladi. Uning «Toshpo`lat tajang nima deydi?» va «Kalvak mahzumning xotira daftaridan» turkumidagi satirik hikoyalari ana shu jurnalda ilk bor bosilib bordi. Abdulla Qodiriy 1917-1918 yillardan boshlab «O`tgan kunlar» romani uchun material yig`ishga kirishdi. 1922 yilda birinchi o`zbek romanining dastlabki boblari «Inqilob» jurnalida chop etila boshlandi. 1925-1926 yillarda «O`tgan kunlar» uch bo`lim holida kitob» bo`lib nashr etildi. 1928 yil yozuvchining ikkinchi tarixiy romani «Mehrobdan chayon» nashrdan chiqdi. 1934 yilga kelib Abdulla Qodiriy qishloq xo`jaligi mavzuiga bag`ishlangan «Obid ketmon» qissasini yaratdi. Undan tashqari u Gogolning «Uylanish», Chekovning «Olchazor» va boshqa g`arb yozuvchilarining

satirik hikoyalarini o'zbek tiliga tarjima qildi. Abdulla Qodiriy 1934 yilda bo`lib o'tgan Moskvadagi Butun ittifoq Yozuvchilarining birinchi qurultoyida qatnashadi.U «Amir Umarxonning kanizi», «Namoz o`g`ri», «Dahshat» kabi romanlar yaratish orzusida bo`lgani ham ma`lum. Ammo bevaqt o`lim orzulari ro`yobga chiqishiga imkon bermadi. Abdulla Qodiriy 1937 yilning 31 dekabrida qamoqqa olindi. «Menga qo`ylgan ayblarni boshdan oyoq rad etaman. Haqiqat yo`lida hech qanday jazodan, qiyonoqdan qo`rqlayman. Agar otmoqchi bo`lsalar, ko`kragimni kerib turaman...» Abdulla Qodiriy 1938 yil 4 oktyabrda Toshkentda otildi. Uning asarlari XX s`ezddan so`ng, 1956 yildan boshlab yangidan nashr etila bordi. 1990 yilda Respublika prezidenti Farmoni bilan A.Qodiriy nomidagi Respublika Davlat mukofoti ta'sis etyldi. 1991 yilda esa A. Qodiriyga Alisher Navoiy nomidagi Davlat mukofoti berildi.Hozirgi kunda esa bir qator ko`chalar, bog`lar, maktablar, kutubxona, mahalla va oliy bilimgohlar uning tabarruk nomi bilan yuritiladi. Uning nomidagi Toshkent Davlat Madaniyat oliy bilimgohida eng bilimdon talabalarga Abdulla Qodiriy nomidagi nafaqa beriladi.

2. Erkin Vohidovning “Nido” dostonidan parcha yod aytинг.

Hayqiraman, So`ylang, bir daqiqa qulqoq
Tog`lar bag`ridan. Solayin.
Gumburlagan sado keladi, Ovozingiz tinglab
Ona yerning otash qaridan, To`yolmaganman.
“O`g`lim”- degan nido keladi! Bir marta yo`qotib
“O`g`lim!” Topolmaganman.
Vujudimni chulg`ar alanga, Xayolimni tiklab olayin.
Bog`zimga tiqilar hayajon. Otajon!
-Mana, men o`glingiz, Axir men bu qutlug` so`zni,
Dardli olamga Yigirma yil olmadim tilga,
Sizdan tanho yodgor Yigirma yil saqladim dilda.
So`ylang, Otajon! Armonli o`g`lingiz tinglaydi sizni.

17-BILET

1.Oybekning “Fonarchi ota” hikoyasidagi obrazlari haqida gapiring.

Tor, qiyshiq ko`chaning o`ksik oqshomini Tursunqul akaning churuk daivozasi tepasiga o`tqizilgan bir fanorning titrak nurlarigina yoritar edi. Uni har kun kechqurun past bo`yli, burushiq yuzli bir chol kelib, yoqib ketar edi. Biz uni «Fanarchi ota», der edik. U juda yuvvosh, indamas kishiydi, kichkina narvonchasini chaqqon qo`yib, allaqanday ustalik bilan chiqar, qo`ltig`idan kir ro`molchasini olib, avaylab fanor oynalarini artardi. Fanorni yoqqach, yerga tushib, obkashdek bukilgan yelkasiga narvonchasini qo`yib birpasda ko`zdan yo`qolar edi.

Fanor qurilgan vaqtarda butun mahalla quvonib, unga allaqanday mehr ila qaragan bo`lsalar-da, vaqt bu mehr uzoqqa cho`zilmagandi. Keyincha har kim unga parvosiz bo`la boshladи.

Ayniqsa, mahalla bolalari ila fanor orasida anglashilmas dushmanlik uyg`ondi. To`planishib, avvalo bir-birimizning do`ppimizni otishar, fanorga do`ppi kiygizgan o`rtoq merganligi ila kerilar edi. Keyincha bu ham bizni zeriktira boshladи. chunki piston qadalgan yoki har turli ipaklar bilan bezalgan do`ppini kiyib olib, fanor chiroyli bir tus olar, bizni xafa qilgandek bo`lar edi. Shuning uchun qo`limizga tosh, kesak olib, fanorga hujum qilishni o`rgandik. Bunda u juda kuchsiz edi: kichkina bir kesak yoki tosh parchasi bechora fanorning oyna ko`zlarini o`pirib tushirardi. Keyinkeyin Fanarchi ota haftada uch-to`rt marta unga «yangi ko`zoynak» taqib ketishga majbur bo`lardi. U ketdi, darrov biz yangi «ko`z»ini o`yib olardik. Shunday bo`lsa-da, Fanarchi ota «Lom» deb og`iz ochmasdi. Uning bu qiligi bizga sira yoqmas, tutib olish uchun poylasa, hatto birontamizni tutib ursa ekan, der edik. Ammo shu tilaklardan bittasi ham yuzaga chiqmasdi.

Bir kun, namozshom vaqt, ko`chada bolalar ko`p edi. Ichimizda eng ko`p qo`rqlaydigan, eng battol Qosim cho`loq: «Bolalar!» — dedi. Changga botgan yuzlarimiz yangi bir narsa kutib, uning ko`zlariga tikildik.

— Fanarchi ota keladigan vaqt yaqin. Sindiramiz. Nima qilar ekan? — dedi-da, qo`lga ilinadigan bir narsa qidira bosh ladi.

Qo`llarimizdan g`izillab uchgan tosh-kesaklar fanorning hamma ko`zlarini teshib o`tgan edi. Uzoqdan Fanarchi otaning bukilgan kichkina qomati yaqinlasha boshladи. Narvoncha yelkadan tushib, ta`zim ila devorga suyandi. Fanarchi ota uning ustiga chiqdi-da, «chirt» etib, gugurtni yoqdi: fanor to`rt tarafdan qulagan uy kabi ajava tusda, yana bir tomonga qiyshayib turar edi. Biz hammamiz kerilib turar edik. Ba`zilar «piq-piq» kulishdi. Chol kasal odamga o`xshab, sekin-sekin pastga tushdi. o`sinq qoshlari tagida qisilib yotgan ko`zlarila hammamizga yalingansimon qaradi-da, mayin bir tovush bilan:

— Tentak bolalarim, bu qanday gap? Fanorga tegmasanglar, bir narsa bo`ladimi? U yuqorida, sizlar pastda

o'ynay beringlar-da.

Bolalar jim bo'lgan edi.

— Sizlar hali yosh, ko'zlar engiz o'tkir. Qorong'i ham, yorug' ham baravar. Xufton bo'lmasdan onalaringizning quchog'ida pish-pish uxbol qolasiz hammangiz. Bizga o'xshash qari-qartanglar uchun chirog' judayam kerak, — dedi. Bolalarning ko'zi cholda edi.

— Tunov kuni kechasi qattiq yomg'ir yog'ib turgan edi. Bu yoqqa kelsam, ko'cha qop-qorong'u. Fanorning teshik oynasi dan shamol kirib o'chirib qo'ygan. Ana u ariqnning bo'yiga bor ganimda bir nima suvni shapillatardi. Yopiray, nima ekan, deb fanorchamni ariqqa tutsam, mendan ham qari bir kishi ariq dan chiqolmay yotgan ekan. Darrov qo'lidan tortdim, bir amallab chetga chiqardim, hamma yog'i loy, jiq-jiq suv.

Bolalardan biri:

— Voy, boyaqish, soqoliyam, yuziyam loymi?

— Hamma yog'i loy bo'lgan... Keyin yetaklab uyiga eltib qo'ydim, — dedi chol.

Mening ko'zimga Fanorchi otaning degani shunday ko'rini kelgandi, Qosim cho'loq:

— Yolg'on-yolg'on! — deb baqirdi. Bolalar bordan:

— Rost! — deb javob qaytarishdi.

— Kim endi sindirsa, shuni tutib beramiz otamga, — dedi Ahmad.

Fanorchi ota:

— Ha, barakalla, endi sindirmaysizlarmi? — dedi.

— YO'q-yo'q, — javob berdik biz shu zamon. Kichkina narvonini yana yelkasiga ilib, chol qorong'ilikka kirib yo'qoldi.

Shundan beri, haqiqatan, fanorga hech shikast tegmadi. Hozir shu fanorning o'rnida sim to'r bilan o'ralgan tuxumdan kattaroq elektr lampochkasi yonib turadi. Uning uchun na yoquvchi, na gugurt, na moy kerak. Hech bir bola tegajaklik qilib tosh ham otmaydi. Uning yorug'ida yurganda yoshligimning bir parchasini va Fanorchi otanigina xotirlayman.

2. Usmon Nosirning "Bolaligimga" she'riini yoddan ifodali ayting.

Kapalakning gul emganin ko'rdim,

Eslab ketdim seni, malagim...

Sen berdingmi shuncha shirin she'mi,

Ey barglari ko'm-ko'k palagim?

18-BILET

1. Asqad Muxtorning "Hafta" she'ri mazmunini tushuntiring.

"Hafta" she'rida shoir bizga har bir odam o'tayotgan vaqtining qadriga yetmog'i kerak, kunlarning qadriga yetishi kerakligini uqtirganday bo'ladi. "Po'latjon yuz tup ko'chat ekmoqchi" she'rida esa, ahillikinoqlik,g'amxo'rlik haqida so'z boradi. Po'latjon kelgusida yuz tup ko'chat ekib do'stlari bilan birga soyasalqin joylarni kopaytirishga ahd qiladi.

HAFTA

"Haft" degani-yettidir, Ana, birinchi bo'lib Mehnatkashning vijdoni pok,

Oilada -yettimiz. Yakshanba kelayotir. Rohat qilib uxlagan.

Oyga, yilga nisbatan Yakshanba: Bolalarni ergashtirib,

Biz, albatta, mittimiz. "Yak"degani -birdegani Yori-do'stin yo'qlagan.

Ammo-lekin biz To'ng'ichiman haftaning. Dars ham yo'q, ish ham yo'q,

Bo'lmasak, Yak bo'lsam ham yakka O'yin-kulgu, tomosha.

Na oy bor-u, na yil bor. Emas, To'y ovozi-karnay-surnay,

Bizdagi mazmun bilan Bir jangovor safdaman. Devor osha, tom osha...

Odamning umri dilbar. Vazifam bor-dam beraman, Katta yo'lning gulshaniman,

Yettovlomiz yetti Mehnat qilgan kishiga. Oromo ling gulshanda.

O'g'lon, Har haftasin bezayman, Har haftada mehmonimsiz,

Yetti og'ayni botir. Yakun yasab ishiga. Mening otim yakshanba.

2. Boburning ruboiylaridan yod ayting.

Bobur ham shoir, ham shohdir. "Bobur" arab tilida "sher" degani. Bobur 1483-yilning 14-fevalida Andijonda tug'ildi. Otasitemuriyzoda Umarshayx Farg'ona viloyati hukumdori edi. Onasi Qutlig' nigorxonim Toshkent hokimi Yunusxonning qizi edi. Otasi bevaqt vafot etgach, Farg'ona hokimligi 12 yoshdag'i Boburning zimmasiga tushdi. 15

yoshida bobomeros Samarqandni zabit etadi. 16 yoshida bu azim shaharni tashlab chiqishga majbur bo`ladi. Samarqandni ham, Andijonni ham qo`ldan berib, tog`-u toshlarda besh-o`n yigit bilan goh oqliq, goh yayov yurgan paytlari ham bo`ldi. Nihoyat, 1503-yilda Jayhun (amu)ni kechib, Xurosonga o`tdi. Kobul va G`aznani qo`lga kiritdi. So`ng 1526-yilda Hindistonni zabit etib, boburiylar sultanatiga asos soldi. Bobur 1530-yilning 26-dekabirida Agrada vafot etdi. Keyinroq uning xoki, vasiyatiga ko`ra, Kobulga ko`chiriladi. bobur ikki she`riy to`plam-devon tuzgan. Bizgacha shulardan bittasi yetib kelgan.ikkinchisining taqdirinoma`lum. Hozirda bizning qo`limizda uning to`rt yuzdan ortiq she`ri bor. Shundan ikki yuzdan ortig`I ruboiydir.ko`rgan-kechirgan voqealari haqida “Boburnoma” asarini yozib qoldirdi. Shoирning quyidagi ruboysiда yaxshilikning sharofati, yomonlikning kasofati,vafoga vafoning, jafoga jafoning qaytishi haqida so`z ketadi.

Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidir,

Har kimki jafo qilsa, jafo topqusidir.

Yaxshi kishi ko`rmagay yomonlik hargiz,

Har kimki yomon bo`lsa, jazo topqusidir.

19-BILET

1. Boburning hayoti va ijodi haqida nimalarni bilasiz?

Bobur ham shoир, ham shohdir. “Bobur” arab tilida “sher” degani. Bobur 1483-yilning 14-fevralida Andijonda tug`ildi. Otasitemuriyzoda Umarshayx Farg`ona viloyati hukumdori edi. Onasi Qutlig` nigorxonim Toshkent hokimi Yunusxonning qizi edi. Otasi bevaqt vafot etgach, Farg`ona hokimligi 12 yoshdagи Boburning zimmasiga tushdi. 15 yoshida bobomeros Samarqandni zabit etadi. 16 yoshida bu azim shaharni tashlab chiqishga majbur bo`ladi. Samarqandni ham, Andijonni ham qo`ldan berib, tog`-u toshlarda besh-o`n yigit bilan goh oqliq, goh yayov yurgan paytlari ham bo`ldi. Nihoyat, 1503-yilda Jayhun (amu)ni kechib, Xurosonga o`tdi. Kobul va G`aznani qo`lga kiritdi. So`ng 1526-yilda Hindistonni zabit etib, boburiylar sultanatiga asos soldi. Bobur 1530-yilning 26-dekabirida Agrada vafot etdi. Keyinroq uning xoki, vasiyatiga ko`ra, Kobulga ko`chiriladi. bobur ikki she`riy to`plam-devon tuzgan. Bizgacha shulardan bittasi yetib kelgan.ikkinchisining taqdirinoma`lum. Hozirda bizning qo`limizda uning to`rt yuzdan ortiq she`ri bor. Shundan ikki yuzdan ortig`I ruboiydir.ko`rgan-kechirgan voqealari haqida “Boburnoma” asarini yozib qoldirdi. Shoирning quyidagi ruboysiда yaxshilikning sharofati, yomonlikning kasofati,vafoga vafoning, jafoga jafoning qaytishi haqida so`z ketadi.

Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidir,

Har kimki jafo qilsa, jafo topqusidir.

Yaxshi kishi ko`rmagay yomonlik hargiz,

Har kimki yomon bo`lsa, jazo topqusidir.

2. Usmon Nosirning “Yurganmisiz birga oy bilan” she`ridan parcha yod ayting.

Yurganmisiz birga oy bilan

Oqshom payti ko'm-ko'k o'rmonda?

Maysalarga shabnam qo'nganda,

Shunday yaxshi tinch bo'lar ekan.

Shitir-shitir o'ynar shabboda,

Barglar musiqasi bir shirin...

Havo go'yo tiniq,sof boda -

Ko'ngil sezar hayotning sirin.

Men mast bo'lib qoldim bu kecha,

Sil o'pkamni ancha yayratdim.

Uxlamasdan to tong otguncha

Dilginamni rosa sayratdim.

20-BILET

1. Mirtemirning tabiat hodisalari va manzaralari aks etgan “Shudring” she`rini izohlang.

Mirtemir Tursunov 1910-yilda, o`zi yozganidek, Qoratog` etaklarida- Turkiston shahrining Iqon qishlog`ida tug`ilgan. Shoирning birinchi she`ri “Tnburim ovozi” 1916-yilda, 16 yoshida e`lon qilinadi.1928-yilda uning “Shu'lalar qo`ynida” nomli ilk she`riy to`plami nashr etiladi. Keyin “Zafar”, “Qaynashlar”, “Tong” to`plamlari dunyo yuzini

ko`rdi. Tarjimon sifatida “Manas” qirg`iz xalq eposi, “Qirq qiz” qoraqalpoq xalq dostonini o`zbek tiliga o`girgan. Shoир umri davomida o`nlab she`rlar va dostonlar to`plamlarini chop ettiри. “Bong”, “Poytaxt”, “O`ch”, “Surat”, “Qoraqalpoq daftari”, “Tingla hayot”, “Izlaganim”, “Tog`day tayanchim”, “Yodgorlik” kabilar ularning ichida eng mashhurlaridir. Mirtemir 1978-yil 24-yanvarda 68 yoshida vafot etdi. Uning “Bulut”, “Shudring”, “Qishlog`im” she`rlarida shoирning tabiatga bo`lgan cheksiz mehr-muhabbati ifoda etilgan. Uning tabiat hodisalarini kuzatish orqali teran falsafiy xulosalar, go`zal qiyoslar, betakror obrazlar yaratish mahorati “Bulut” va “Shudring” nomli she`rlarida yaqqol seziladi. “Bulut” she`ri orqali shoир ushbu tabiat hodisasining yorug`lik, to`kinlik belgisi ekanligini aytadi. “Qishlog`im” she`rida shoир endi kamolatga yetgan, hayotning ulg`aygan pallasida xotirlarga berilgan bir inson sifatida gavdalanadi. Esimda go`zallik-unitilmash choq, O`sha kunlarimdan qalbimda bor xat...-lirk qahramon oradan bir necha o`n yillar o`tib, qishlog`ini ziyyarat qilishga kelganidan avvalgiday mehmono`stlik va bag`rikenglikning guvohi bo`ladi.

2. Xohlagan she`ringizni yoddan aiting.

Yurtim, senga she`r bitdim bu kun,
Qiyosingni topmadim also.
Shoirlar bor oz yurtin butun
Olam aro atagan tanho.
Ular she`ri uchdi ko`p yiroq,
Qanotida kumush diyori.
Bir olka bor dunyoda biroq,
Bitilmagan dostondir bori.
Faqt ojiz qalamim manim
O`zbekiston vatanim mani.

Yurmasman hech Behishtni izlab,
Topolmasam chekmasman alam.
O`tirmasman ertaklar so`zlab,
Mussallo deb yo`nmasman qalam.
Ko`klamingdan olib sururni,
Dovrug` soldi ustoz Olimjon.
G`afur G`ulom tuygan g`ururni,
Qilmoq mumkin dunyoga doston.
Olis tarix, qadamim manim,
O`zbekiston Vatanim mani.

21-BILET

1. O`shimovning “Dunyoning ishlari” qissasidan olingan “Gilam paypoq” hikoyasida onaning bolasiga fidoiyligi qanday tasvirlangan?

O`tkir Hoshimov 1941-yilda Toshkentning Do`mbirabod mahallasida tug`ilgan. Yoshligidan ilmga, adabiyotga, san`atga qiziqqan bo`lajak yozuvchi 5-sinfda o`qib yurgan vaqtidayoq, she`r yozishni mashq qila boshlaydi. Adibning hayot yo`llariga nazar tashlaydigan bo`lsak, uning xat tashuvchi, musahhih, muxbir, gazetada bo`lim mudiri, nashiryotda va jurnalda bosh muharrir kabi boshqichlarini bosib o`tganiga guvoh bo`lamiz. Keying yillarda bir necha marta xalq deputatligiga saylangan adib Oliy Majlisda qo`mita raisi sifatida ham faoliyat ko`rsatgan. O`zbekiston xalq yozuvchisi, o`tkir nafasli jurnalist, jonkuyar adib O`tkir Hoshimov uzoq davom etgan xastalikdan so`ng 2013-yilning 24-may kuni Toshkentda vafot etdi. Alla- inson bolasi hayotda tinglaydigan ilk qo`shiq, u vujudimizga ona suti bilan singgan va umrbod unitilmasdir. Yozuvchi bu ezgu qo`shiqni ilohiy kuchga ega bo`lgan, ko`ngilni eritadigan ohang sifatida ta`riflaydi.

2. Asqad Muxtorning “Hafta” she`ridan parcha yod aiting.

HAFTA

“Haft” degani-yettidir, Ana, birinchi bo`lib Mehnatkashning vijdoni pok,
Oilada -yettimiz. Yakshanba kelayotir. Rohat qilib uxlagan.
Oyga, yilga nisbatan Yakshanba: Bolalarni ergashtirib,
Biz, albatta, mittimiz. “Yak”degani –birdegani Yori-do`stin yo`qlagan.
Ammo-lekin biz To`ng`ichiman haftaning. Dars ham yo`q, ish ham yo`q,
Bo`lmasak, Yak bo`lsam ham yakka O`yin-kulgu, tomosha.
Na oy bor-u, na yil bor. Emas, To`y ovozi-karnay-surnay,
Bizdagи mazmun bilan Bir jangovor safdaman. Devor osha, tom osha...
Odamning umri dilbar. Vazifam bor-dam beraman, Katta yo`lning gulshaniman,
Yettovlonmiz yetti Mehnat qilgan kishiga. Oromo ling gulshanda.
O`g`lon, Har haftasin bezayman, Har haftada mehmonimsiz,
Yetti og`ayni botir. Yakun yasab ishiga. Mening otim yakshinba.

22-BILET

1. Ixtiyoriy o‘qigan ertak yoki hikoyaning mazmuni haqida so‘zlab bering .

U kishining ismi sharifi Shayx Muslihiddin Sa’diy Sheraziyydir. «Shayx» deb ko’proq so`fiylar boshlig`iga, din arboblariga nisbatan aytilgan. Taxallusidan ma`lum bo`lganidek, sherozlik. Sheroz Eronning mashhur shaharlaridan. U Sherozda o`ziga to`q va ma`rifatli bir xonadonda o’sib ulg`ay-gan. Uzoq umr ko`rgan. Tug`ilgan yilini har xil (1184, 1189, 1203, 1210) ko`rsatadilar. 1292- yilda vafot etgan. Umrining 20 yildan ko`prog`i sayohatda o’tgan. Afrikadan Xitoygacha, Hindistondan Fa-rangistongacha kezib chiqqan. Musofrlilikning, hatto asirlikning azoblarini ko`rgan. Va bu sayohatlari davomida ko`rgan-bilganlarini umumlashtirib, sayqallab «Bo`ston» (1257- yilda yozilgan) hamda «Guliston» (1258) asarlariga ixchamhikoyalar qilib kiritgan. «Bo`ston»da shunday bir hikoyat keltiriladi: Shahar qozisi bir guruh olim-u fazillarni suhbatga chaqiradi. Qimmatbaho liboslarga burkangankazo-kazolar «o`tsMar-o`tsinlar» bilan to`rdan joy oladilar. Poygakda eski to`n kiygan bir darvesh qisinibgina o`tirardi. Suhbat boshlanadi. Shariat va tariqatdan fiqh-u hadislarga o`tadilar. Bahs, muhokama, munozara avj oladi. Bir masala ustida qattiq talashib qoladilar. O`tirganlar baqir-chaqir qilishar, lekin hech bin ishonchli bir dalil bilan isbotlab bera olmasdi. Shunda o`sha eski to`n kiygan darvesh so`z olib, masalani burro til, oydin dalil bilan isbot qilib beradi. Hamma hang-u mang bo`lib qoladi. Qozi o`mdan turib salsa-to`nini darveshga in`om etib, to`rga taklif qiladi. Darvesh to`nni ham, to`rni ham rad etadi. Gap insonning salsa to`nida emas, ilm-u donishda, agar kiyimda bo`lsa edi, salsa ilingan qoziq yoki to`qim urilgan eshak eng e`tiborli bo`lardi, deb qozi uyini tark etadi. «O`sha darvesh men o`zim edim», deb tugatadi Sa’diy hikoyasini. «Guliston» — fors-tojik didaktik adabiyotining cho`qqisi hisoblaiadi. U «pandu nasihat va odob-axloq kitobi sifatida shuhrat qozongan... Umrining ko`p qismini sayohatlarda o`tkazgan, ko`p xalqlar, millatu elatlar hayotini kuzatgan, turli tabaqa kishilari bilan muloqotda bo`lgan Sa’diy ko`rgan-kechirganlarini, hayotiy tajribasini umumlashtirib, ularni yuksak badiiy shaklda, qisqa-qisqa, ammo g`oyat shirali, ta`sirchan musajja` nasriy jumlalar va she`riy baytlar bilan ziynatlab, o`ziga xos hikoyatlar to`plamini yaratgan. Ularda donishmand bir hakim insonning zakovati, nasihatlari ham, yengil hazil-mutoyiba, lutfu nuktadonligi ham, his-tuyg`ularga limmolim shoirona mahorati ham mujassam. Shusababli harxil toifadagi, turli tab`li odamlar «Guliston»dan bahra ola biladilar»

2. Abdulla Oripovning “O’zbekiston” she’ridan parcha yod ayting.

Yurtim, senga she`r bitdim bu kun,

Qiyosingni topmadim also.

Shoirlar bor oz yurtin butun

Olam aro atagan tanho.

Ular she`ri uchdi ko`p yiroq,

Qanotida kumush diyori.

Bir olka bor dunyoda biroq,

Bitilmagan dostondir bori.

Faqat ojiz qalamim manim

O’zbekiston vatanim mani.

Yurmasman hech Behishtni izlab,

Topolmasam chekmasman alam.

O`tirmasman ertaklar so`zlab,

Mussallo deb yo`nmasman qalam.

Ko`klamingdan olib sururni,

Dovrug` soldi ustoz Olimjon.

G`afur G`ulom tuygan g`ururni,

Qilmoq mumkin dunyoga doston.

Olis tarix, qadamim manim,

O’zbekiston Vatanim mani.

23-BILET

1. Sa’diy Sheraziyyning “Guliston” asarida tasvirlangan insoniy sifatlarni tushuntiring.

U kishining ismi sharifi Shayx Muslihiddin Sa’diy Sheraziyydir. «Shayx» deb ko’proq so`fiylar boshlig`iga, din arboblariga nisbatan aytilgan. Taxallusidan ma`lum bo`lganidek, sherozlik. Sheroz Eronning mashhur shaharlaridan. U Sherozda o`ziga to`q va ma`rifatli bir xonadonda o’sib ulg`ay-gan. Uzoq umr ko`rgan. Tug`ilgan yilini har xil (1184, 1189, 1203, 1210) ko`rsatadilar. 1292- yilda vafot etgan. Umrining 20 yildan ko`prog`i sayohatda o’tgan. Afrikadan Xitoygacha, Hindistondan Fa-rangistongacha kezib chiqqan. Musofrlilikning, hatto asirlikning azoblarini ko`rgan. Va bu sayohatlari davomida ko`rgan-bilganlarini umumlashtirib, sayqallab «Bo`ston» (1257- yilda yozilgan) hamda «Guliston» (1258) asarlariga ixchamhikoyalar qilib kiritgan. «Bo`ston»da shunday bir hikoyat keltiriladi: Shahar qozisi bir guruh olim-u fazillarni suhbatga chaqiradi. Qimmatbaho liboslarga burkangankazo-kazolar «o`tsMar-o`tsinlar» bilan to`rdan joy oladilar. Poygakda eski to`n kiygan bir darvesh qisinibgina o`tirardi. Suhbat boshlanadi. Shariat va tariqatdan fiqh-u hadislarga o`tadilar. Bahs, muhokama, munozara avj oladi. Bir masala ustida

qattiq talashib qoladilar. O'tirganlar baqir-chaqir qilishar, lekin hech bin ishonchli bir dalil bilan isbotlab bera olmasdi. Shunda o'sha eski to'n kiygan darvesh so'z olib, masalani burro til, oydin dalil bilan isbot qilib beradi. Hamma hang-u mang bo'lib qoladi. Qozi o'midan turib salsa-to'nini darveshga in'om etib, to'rga taklif qiladi. Darvesh to'nni ham, to'rni ham rad etadi. Gap insonning salsa to'nida emas, ilm-u donishda, agar kiyimda bo'lsa edi, salsa ilingan qoziq yoki to'qim urilgan eshak eng e'tiborli bo'lardi, deb qozi uyini tark etadi. «O'sha darvesh men o'zim edim», deb tugatadi Sa'diy hikoyasini. «Guliston» — fors-tojik didaktik adabiyotining cho'qqisi hisoblaiadi. U «pandu nasihat va odob-axloq kitobi sifatida shuhrat qozongan... Umrining ko'p qismini sayohatlarda o'tkazgan, ko'p xalqlar, millatu elatlar hayotini kuzatgan, turli tabaqa kishilari bilan muloqotda bo'lgan Sa'diy ko'rgan-kechirganlarini, hayotiy tajribasini umumlashtirib, ularni yuksak badiiy shaklda, qisqa-qisqa, ammo g'oyat shirali, ta'sirchan musajja' nasriy jumlalar va she'riy baytlar bilan ziynatlab, o'ziga xos hikoyatlar to'plamini yaratgan. Ularda donishmand bir hakim insonning zakovati, nasihatlari ham, yengil hazil-mutoyiba, lutfu nuktadonligi ham, his-tuyg'ularga limmolim shoirona mahorati ham mujassam. Shusababli harxil toifadagi, turli tab'li odamlar «Guliston»dan bahra ola biladilar»

2. Usmon Nosirning “Yur, tog'larga chiqaylik” she'rini ifodali yod ayting.

Yur, tog'larga chiqaylik.
Bilasanmu, yoshlik bu-
Mayli, yur! To'yagan!
Eh... qandayin chirolyik,
Tinim bilmas, go'yo suv
Oppoq nur... O'ynagan...
Olmos kabi oppoq qor
Shuncha a'lo, chirolyik,
Yaltirar. Ko'rinar...
Nega muncha dil oqar,
Yur, tog'larga chiqaylik,
Qaltirar? Mayli yur!

24- BILET

1. Usmon Nosirning hayoti va ijodi haqida ma'lumot bering.

20 asr o'zbek she'riyatiga chaqmoqdek kirib kelgan va yashindek qisqa ijodiy umr kechirgan talantli shoir Usmon Nosir 1912 yilning 13 noyabrida Namanganda tug'ildi. Otasidan etim qolgan Usmon Nosir Qo'qondagi bolalar uyida tarbiyalanadi. Iste'dodli o'spirin u yerda rus va jahon adabiyotining sara namunalari bilan tanishadi. Internatni bitirgach, 1931 yildan Samarqanddagi O'zbekiston davlat universiteti(O'zDU)ning filologiya fakultetida o'qidi.

Bolaligidan she'rlar yoza boshlagan Usmon Nosir badiiy ijod bilan bor-yo'g'i o'n besh yilgina, ya'ni qamoqqa olinguncha astoydil shug'ullandi. Shu fursatda o'zining qanchalik nodir iste'dodiga ega ekanligini yaqqol ko'rsatdi. Yosh shoirning "Quyosh bilan suhbat" (1932), "Safarbar satrlar" (1932), "Traktorobod" (1934), "Yurak" (1935), "Mehrim" (1935) kabi she'riy to'plamlari hamda "Norbo'ta" (1932) va "Naxshon" (1935) dostonlari bosildi. Usmon Nosir 1937 yilning 14 iyulida "xalq dashmani" sifatida qamoqqa olindi va Toshkent, Magadan, Kemerovo turmalarida yotdi. Qamoqda inson bolasi chidashi mumkin bo'lmaydigan qiyonqlarga duchor bo'lgan shoir 1944 yilda Kemerovoda halok bo'ldi. Usmon Nosir o'zbek she'riyatiga yangi ohang, yangi ruh, yangi obrazlar olib kirdi. U she'rlarida alangali tuyg'ularini jilovlamas, dilida kechayotgan tug'yonlarni susaytirmas, inson ruhiy dunyosini po'tanalar ichida ko'rsatardi.

tarzida tasvirlashi miyosi, ko'lami va ta'sirchanligiga ko'ra mislsiz poetik hodisa edi. Shoirning: "Ilhomimning vaqt yo'q selday keladi, Jalloddek rahm etmay dilni tiladi, Ayondir bir kuni aylaydi xarob" shaklidagi iqrori, ayni vaqtda, ulkan badiiy kashfiyot hamdir.

Usmon Nosir she'riyatiga xos eng rangin xususiyatlar uning "Yurak", "Nil va Rim", "Monolog", "Nasimaga deganim", "Yana she'rimga", "Begona", "Yoshlik" sigari o'nlab bitiklarida yorqin namoyon bo'lgan.

2. Abdulla Avloniying "Vatanni suymak" she'ridan parcha yod ayting.

Vatan, vatan, deya jonio tanimdan o'lsa ravon,
 Bango na g'am qolur, avlodima o'yu vatanim.
 G'ubor(g)a do'nsa tanim, yo'q vujud zeri vahm,
 Charoki, o'z vatanim xokidur go'r-u kafanim.
 Tug'ilib o'sgan yerim ushbu vatan, vujudim xok,
 O'lursa aslina roje', bo'lurmi man g'annok.

25-BILET

1. Nodar Dumbadzening "Hellados" hikoyasi mazmunini so'zlab bering.

Yanguli otasining zo'rligi bilan Vatanini tark etyapti-yu, shu og'ir holatda ham Jamolning ko'nglini ko'tarishni o'ylaydi: «Jamol, ego agapo imana su! Jamol, oyningni yaxshi ko'raman!» Jamolning nazarida, yangulining o'z to'dasi oldida so'zlagan «tarixiy nutqi» maynabozchilikdan boshqa narsa emas. lekin yan guli ning birorta gapi yo'liga aytilgan emas. U chindan-da o'zi va to'dasidagi bolalarni vatanning «hur farzandlari» deb biladi. U rostdan ham Gruziya yerini, dengizini, jamiki daryolarini, oltinkumushlari-yu o'tloqlarini o'ziniki deb hisobl aydi! yanguli fojiasida uning otasini ayplashga ham shoshilmaslik kerak. otani ham tushunish lozim. U ham o'z Vatanini yangulidan kam sevmaydi. Faqat uning vatani boshqa – Gretsiya – Ellada! Uni chindan ham o'zi voyaga yetgan yurtda ajdodlar ruhi chaqirmaoqda. U ham bolalikdagi do'stlariga, xotiralariga, ilk muhabbatiga guvoh bo'lgan go'shalarga talpinadi. Uning ham bu sog'inch-u talpinishlarga haqqi bor!

2. Muqimiyl "Sayohatnoma" sidan parcha yod ayting.

Chun shahridin chiqdim "Qudash",
 "Nursux" kabi bir joy kam,
 Ko'ngul bo'lub mahzun-u g'ash,
 Tushmay o'tib qildi alam,
 Mejnunsifat, devonavash,
 Olma, anor o'rniga ham
 Serchashma-yu kam chang ekan.

26-BILET

1. O'. Hoshimovning "Dunyoning ishlari" qissasidan olingan "Qarz" hikoyasini bo'yicha o'z fikringizni ayting.

Bir kuni gapdan gap chiqib, aka-ukalar oyimga hazillashdir:

Har oy pensiya olasiz. Shuncha pulni qayoqqa qo'yayapsiz? Sandiqqa bositapsizmi?

Sandiq qatta, bolam? - deb kuldil onam. - Qarzlarim bor. O'shang beraman-da.

Akamning qovog'i osildi.

Qarz? Hali birovdan qarz ham olasizmi?

E, sanga nima, bolam! Mening ishimga aralashib nima qilasan? Key in gap boshqa yoqqa aylanib ketdi. Bu suhbatni butunlay unu

tib yuborgan edim. Qaysi kuni ertalab hovlida aylanib yursam, qo'shni-mizning yetti yashar qizchasi Nilufar chiqib qoldi. Oppoq bantik taqib, atlas ko'ylak kiyib olibdi.

Ha, Nilu, yasanib olibsan, mehmonga ketyapsanmi? - dedim erkalab.

Bugun man tug'ildim, - dedi u qop-qora ko'zlarini pirpiratib jilmayarkan.

Iya, yubilyar ekansan-da, shoshmay turchi, hozir. Uydan bir hovuch konfet olib chiqdim.

Mana, o'rtoqlaring bilan ye.

Nilufar kattalardek jiddiy bosh chayqadi:

- Men shokolad yemayman. Tishim tushgan. - Keyin yana o'sha

jiddiy ohangda qo'shib qo'ydi: - Bultur poshsha buvim menga tuflı olib beruvdilar. Tug'ilganimda, - qizcha o'ylanib qoldi. - Keyinchi, Bahoga uch oyoqli velosiped, Baxtiga ko'ylak... Qo'limdan konfet tushib ketdi.

2. Mehnat haqida 4 ta maqol ayting bering.

Mehnat qilding, xo'p qilding,
 Minnat qilding, yo'q qilding.

Mehnat qilib topganing,

Qandu asal totganing.

Mehnat qilmay rohat ko'rmas,
Urug' sepmay ekin o'rmas.

Mehnat qilsang, ko'ksing tog',
Hurmat qilsang, diling bog'.

Mehnat qilsang, yasharsan,
Katta-katta osharsan.

27-BILET

1.“Uch og‘a-ini botirlar” ertaginiн asosiy mazmunini haqida o‘z fikringizni ayting.

Ularning botirligi, dovyurakligi safarga chiqanda kechqurun navbatma-navbat poyloqchilikda turishganda ko‘rish mumkin. Birinchi kecha to‘ng‘ich botir o‘zlariga hujum qilmoqchi bo‘lgan sherni o‘ldiradi. Ikkinci kecha O‘rtancha botir ajdarni o‘ldiradi. Uchinchi kecha kenja botir podshoh xazinasiga o‘g‘irlikka tushmoqchi bo‘lgan o‘g‘rilarni qirib tashlaydi.

2. Boburning “Ko‘ngli tilagan murodig‘a...” ruboyisini yod ayting.

Ko‘ngli tilagan murodig‘a yetsa kishi
Yo barcha murodlarni tark etsa kishi.
Bu ikki ish tuyassar bo‘lmasa olamda,
Boshini olib bir sarig‘a ketsa kishi.

28-BILET

1. Ixtiyoriy o‘qigan ertak yoki hikoyaning mazmuni haqida so‘zlab bering .

Aksariyat ertaklarda bo‘lganidek bu ertak-dostonda ham razolat ustidan ezgulik, zulm va nohaqlik ustidan esa adolat g‘alaba qildi. Biroq bu g‘alaba boshqa ertakdostonlardagidek osonlikcha, afsonaviy sehrgarning sehrli tayoqchasi yordamida qo‘lga kiritilgani yo‘q. Balki tinimsiz qilingan harakat, qullik va xo‘rlikka bo‘y bermaslik kabi xalqimiz ruhiyatiga xos bo‘lgan mardona kurash oxir-oqibat Ougul va uning yurtdoshlarini ozodlikka olib chiqdi.

2. Mirtemirning “Qishlog‘im” she’ridan parcha yod ayting.

29-BILET

1. Sent-Ekzyuperining “Kichkina shahzoda” ertak-qissasidagi Kichkina shahzoda obraziga tavsif bering.

Sent-Ekzyuperining “Kichkina shahzoda” asaridagi kichkina shahzodaning qalbi muhr-muhabbatga, ezgulikka yo‘g‘rilgan desak xato bo‘lmaydi. Chunki uning piyonista, qiro, shuhratparast, korchalon, hech kimga nafi tegmaydigan kitoblar yozib o‘zini ovutadigan chol va boshqalar bilan qurgan suhbatida uning mehribonligini, ezgulikni tarannum etishini yaqqol ko‘rsak bo‘ladi.

2. A.Avloniyning “Vatan” she’rni yod ayting.

Sening isming bu dunyoda muqaddasdur,
Har kim sening qadring bilmas — aqli pas(t)dur.
Sening tuyg‘ung yuraklarga savdo solur,
Sening darding boshqa dardni tortib olur.
Yering, suving bizni boqub to‘ydiradur,
Semiz-semiz qo‘ylaringni so‘ydiradur.
Olma-anor, anjir, uzum — mevalaring,
Ot-u ho‘kuz, echki, tak, tevalaring.
Bizlar uchun xizmat qilur barchalari,
Har birlari noz-u ne‘mat parchalari,
Sendan tug‘ib, katta bo‘lub, qaytib borub,
Yana senga kiradurmiz bag‘ring yorub.
Onamizsan! Bizni(ng) mushfiq onamizsan!

30-BILET**1. Abdulla Oripovning “O‘zbekiston” she’rida ona yurt o‘tmishining voqealari qanday tasvirlangan? She’rni tahlil qiling.**

Bu she’r 1968-yilda “SSSR- bizning yagona Vatanimiz!” degan soxta shior millionmillion insonlar ongiga singdirilgan bir paytda yozilgan bo’lib, shoir Abdulla Oripov shunday sharoitda “Ozbekiston- vatanim manim!” deya olgani ulkan jasorat edi. She’rda shoir yurtning kechmishiga nazar tashlaydi. Olis tarix qa’ridagi buyuk ajdodlarni ko’radi. Ana, yarim dunyoni zabit etib, ulug’ saltanat o’rnatgan sohibqiron. Beriroqda, 1018 ta yulduzni aniqlab berib, “osmon ilmi”ni yaratib ketgan nabirasi – Ulug’bek. Vatan tarixida yana bir porloq siymo borki, uni also chetlab o’tib bo`lmaydi. Bu – Navoiy. Bu ko`hna dunyo ko`p jahongirlarni ko’rdi. Lekin so’z mulkining jahongirlari kam keldilar. Alisher Navoiy – dunyoni o’z qalami bilan zabit etgan va dunyoni chamanzorga aylantirgan siymo. Bu buyuk shaxsiyatlarni yaratuvchisi “baridan buyuk”, “baridan suyuk” xalqdir. Shoir keying bandlarda mana shu buyuk va suyuk ona xalqining timsolini yaratadi.

2. Usmon Nosirning “Yo‘lchi” she’rini ifodali yod ayting.

Yo‘lchiman, manzilim dengizdan nari,
Lojuvard ufqning tubiga yaqin.
Ko‘nglimda dardlarim daryodek oqin,
Chayqalar ko‘zlarim tikilgan sari.
O, yo‘llar!
Chu, qora toychog‘im!
Chu, qora yo‘rg‘am!
Murodga qasd qilib yugurgan yetur.
Bo‘ronni sevmasa, dil nechun tepur?
Tiriklik ne ~~kerak~~ bemehnat, beg‘am?!
Chu, qora yo‘rg‘am!

